

■ نظام تولید آمار کشور؛ گریز و گزیری از تحول نیست

دکتر علی فتح پوریاکوز

اشاره

وجود آمار و اطلاعات صحیح در برنامه‌ریزی‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، امری الزامی است. بدون آمار و اطلاعات، نه تنها زمینه اطلاعاتی مناسب برای برنامه‌ریزی فراهم نمی‌شود، بلکه ارزیابی نتیجه برنامه‌ها و تصحیح استراتژی حرکت به سمت اهداف از پیش تعیین شده نیز ناممکن می‌گردد. یکی از تنگناهایی که در هنگام تهیه برنامه اول، رخ نمود و

اینک در فرآیند تهیه برنامه دوم به صورت واضح‌تری، چهره نموده است، خلاء یا کمبود آمار و اطلاعات، در شماری از زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است. این امر در شرایطی اتفاق می‌افتد که بخش قابل توجهی از تولید ملی در ید دولت است و بدیهی است در آینده که بخش خصوصی دامنه عمل فعلی را بیابد، این مشکل عمق بیشتری خواهد یافت. لازم به ذکر است که خلاء یا کمبود آمار و اطلاعات در بخش‌های اقتصادی، خود اساساً معلول مشکلاتی است که نظام تولید آمار کشور شدیداً از آنها رنج می‌برد و هدف عمده در این نوشته، شناسایی این مشکلات و ارائه طرق عملی جهت رفع آنها است. مقاله حاضر در دو فصل ارائه شده است. فصل اول «شناخت وضع موجود» و فصل دوم «ارائه تصویری از وضع مطلوب» می‌باشد که امید است مورد توجه دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی و کاربران آمار قرار بگیرد.

فصل اول - شناخت وضع موجود

این فصل مشتمل بر دو بخش «ویژگی‌های نظام تولید آمار» و «مشکلات نظام تولید آمار» در کشور می‌باشد.

۱- ویژگی‌های نظام تولید آمار کشور

در این بخش ویژگی‌های نظام تولید آمار کشور به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱-۱- سیستم تولید آمار

به طور کلی سیستم تولید آمار در کشور به صورت نیمه متمرکز عمل می‌کند، بدین ترتیب که آمارهای عمومی و کلی در بخش‌های اقتصادی، اجتماعی نظیر سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن، کشاورزی و... و آمارگیری‌های نمونه‌ای در زمینه‌های قیمت، درآمد و هزینه خانوار، کشاورزی، معدن، صنعت، ساختمان، بازرگانی داخلی، حمل و نقل و خدمات و تسهیلات حساب‌های اقتصادی، توسط واحدهای مرکزی تولیدکننده آمار (مرکز آمار ایران و اداره آمارهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران) و آمارهای خیلی تخصصی به وسیله واحدهای تولید آمار دستگاه‌های اجرایی (اداره کل آمار و مطالعات نیروی انسانی وزارت کار و امور اجتماعی، اداره کل آمار وزارت کشاورزی و...) تولید می‌شود.

۲-۱- واحدهای تولیدکننده آمار

واحدهای تولیدکننده آمار، واحدهایی هستند که فعالیت اصلی آنها، تولید آمار است. فعالیت آمار، مجموعه اقداماتی است که برای قابل استفاده کردن آمار و اطلاعات جهت برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری انجام می‌شود. فعالیت تولید آمار در کشور به دو گروه به شرح زیر طبقه‌بندی می‌شود:

الف - واحدهای مرکزی تولید آمار

در حال حاضر دو واحد مرکزی تولید آمار در کشور فعالیت دارد. منظور از واحد مرکزی تولید آمار، واحدی است که مرکز اصلی آن در شهر تهران واقع است و دارای شعبه یا اداره در سایر نقاط کشور است. این واحدها شامل مرکز آمار ایران و اداره آمارهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران می‌باشند. فعالیت تولید آمار در مرکز آمار ایران، در مقایسه با اداره آمارهای اقتصادی بانک مرکزی، به مراتب متنوع‌تر و در مقیاس وسیع‌تر می‌باشد، زیرا مرکز آمار ایران در کلیه بخش‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، دارای فعالیت آماری است، مضافاً که این مرکز به واحدهای آماری مستقر در نقاط روستایی کشور نیز، جهت جمع‌آوری اطلاعات مورد نظر مراجعه می‌کند. حال آن‌که تنوع تهیه آمار در اداره آمارهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، محدود به جمع‌آوری اطلاعات در برخی از بخش‌های اقتصادی بوده و دامنه فعالیت نیز به نقاط شهری کشور محدود است.

به ترتیب در ردیف‌های اول و دوم تولیدکنندگان آمار قرار گرفته‌اند.

۱-۳- روش‌های تولید آمار
در نظام آماری کشور به دور روش به شرح زیر آمار جمع‌آوری می‌شود:

الف - روش ثبتی

در روش ثبتی، تولید آمار هدف اصلی فعالیت سازمان نیست و ضمن انجام فعالیت اصلی، آمار نیز تولید می‌شود که به عنوان مثال می‌توان به تعداد مسافر جابجا شده، توسط راه‌آهن جمهوری اسلامی ایران اشاره کرد. این آمار ثبتی از طریق فروش بلیط حاصل می‌شود و برای جمع‌آوری آن، طرح آماری ویژه‌ای تهیه و به مورد اجرا گذارده نمی‌شود.

ب - روش آمارگیری

در این روش، جمع‌آوری اطلاعات هدف اصلی انجام فعالیت است. در روش آمارگیری، ابتدا طرح آماری تهیه و سپس به مرحله اجرا درمی‌آید. تهیه آمار به شیوه آمارگیری، خود به دو گونه زیر طبقه‌بندی می‌شود:

- سرشماری، در این شیوه کلیه واحدهای جامعه آماری مورد آمارگیری قرار می‌گیرند که به عنوان مثال می‌توان به سرشماری عمومی نفوس و مسکن که در فواصل دهساله به مرحله اجرا درمی‌آید،

ب - سایر واحدهای تولیدکننده آمار
از نظر ساختار تشکیلاتی، اکثریت قریب به اتفاق وزارتخانه‌ها و سازمان‌های دولتی و نهادهای انقلاب اسلامی، دارای واحد آمار هستند که سطح سازمانی آن واحدها، از اداره کل تا دایره در نوسان است. لازم به یادآوری است که منظور از واحد آمار، موجودیتی است که تمام یا قسمتی از وظایف سازمانی آن، تهیه آمار است. جهت شناسایی امکاناتی که برای تولید آمار در جمهوری اسلامی ایران وجود دارد، در سال ۱۳۶۷ «طرح شناسایی امکانات آماری کشور» توسط مرکز آمار ایران به مرحله اجرا درآمد. در این طرح به ۲۱۴۰ سازمان که احتمال می‌رفت دارای فعالیت آماری باشند، مراجعه شد و از طریق تکمیل پرسشنامه ویژه‌ای، امکانات آماری آنها مورد شناسایی قرار گرفت. نتایج بررسی انجام شده نشان می‌دهد که از کل سازمان‌های مورد بررسی، ۱۶۳۰ سازمان دارای فعالیت تولید آمار بوده‌اند و در ۵۱۰ سازمان نیز، فعالیت تولید آمار انجام نگرفته است. از ۱۶۳۰ سازمان دارای فعالیت تولید آمار، ۸۳۳ سازمان دارای واحد آمار و بقیه فاقد آن بوده‌اند. توزیع واحدهای تولیدکننده آمار به تفکیک بخش‌های اقتصادی، نشان می‌دهد که سازمان‌های دارای فعالیت‌های خدمات عمومی، اجتماعی و شخصی با داشتن ۱۰۷۸ مورد و فعالیت‌های صنعتی با ۳۸۹ مورد تولید آمار

اشاره کرد. در این سرشماری به تمام خانوارهای شهری و روستایی مراجعه و از کلیه افراد خانوار، اطلاعاتی جمع‌آوری می‌شود.

- نمونه‌گیری، در این روش براساس قانون احتمالات، تعدادی از واحدهای جامعه مورد بررسی، انتخاب و مورد آمارگیری قرار می‌گیرند و نتایج به دست آمده از این نمونه‌ها، در سطح کل جامعه، بررسی و تعمیم می‌یابد. لازم به یادآوری است که اکثریت قریب به اتفاق طرح‌هایی که در واحدهای مرکزی تولید آمار و سایر واحدهای تولید آمار سازمانها به اجرا درمی‌آید به شیوه نمونه‌گیری می‌باشد.

۴-۱- شناسایی نیازهای آماری

لزوم حرکت هم‌جهت سیستم آماری با نظام برنامه‌ریزی کشور، ایجاب می‌کند که نیازهای اطلاعاتی برنامه از دیدگاه آمار، مورد تشخیص، بررسی و ارزیابی قرار گیرد و زمینه‌های برآورده ساختن این نیازها جهت تحقق هدف‌های برنامه فراهم گردد. در راستای این شناسایی، تاکنون دو بار توسط مرکز آمار ایران، نسبت به شناسایی سیستماتیک نیازهای آماری دستگاهها - و واحدهای برنامه‌ریزی کشور در سال‌های ۱۳۶۱ و ۱۳۷۰ اقدام شده است. به منظور شناسایی نیازهای آماری سازمان‌های مختلف کشور، در سال ۱۳۶۱ طرح خاصی تهیه و به اجرا درآمد و نتایج حاصل از اجرای آن برای سال‌های متوالی، یکی از مآخذ مهم تعیین اهداف طرح‌های آماری

کشور بوده است. در سال ۱۳۶۹ نیز یک گروه کارشناسی قوی در مرکز آمار ایران، با بررسی کتاب پیوست قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، نیازهای آماری برنامه را مورد شناسایی قرار داد و در این ارتباط ۸۳۵ مورد نیاز آماری شناسایی و از طرف دیگر ۹۶۹ قلم شاخص‌های ارزیابی برنامه توسط سازمان برنامه و بودجه کشور به عنوان نیاز آماری اعلام شد. بدین ترتیب، جمع نیازهای آماری کشور ۱۹۵۴ مورد تعیین شد. بررسی نیازهای آماری کشور نشان می‌دهد که، از کل ۱۹۵۴ مورد نیاز آماری مورد بررسی، ۶۴ درصد با استفاده از اطلاعات ثبتی، ۱۵/۲ درصد از طریق اجرای طرح‌های آماری و ۲۰/۸ درصد با استفاده از روش تحقیقات دفتری و استفاده از اطلاعات قابل محاسبه دیگر، تأمین شده است. از ۱۹۵۴ مورد نیاز آماری مورد بررسی، ۱۶۶۳ مورد (۸۵/۱ درصد) نیازهایی هستند که در نظام آماری جمهوری اسلامی ایران تأمین می‌شوند و به صورت اطلاع آماری قابل ارائه هستند و برای ۲۹۱ مورد نیاز آماری دیگر، متأسفانه در حال حاضر اقدامی انجام نمی‌شود. از ۱۶۶۳ اطلاع آماری تولید شده، قریب ۱۱ درصد را مرکز آمار ایران و ۸۹ درصد بقیه را سایر واحدهای آماری سازمانها تولید می‌کنند. بررسی توزیع نیازهای آماری به تفکیک بخش‌های مختلف، نشان می‌دهد که بخش فرهنگ با ۱۷۲ مورد، بخش کشاورزی با ۱۶۴ مورد، بخش بهداشت و درمان با ۱۴۴

پردازش اطلاعات، دستگاه‌های نقشه‌کشی جهت تهیه نقشه‌های آماری، ترافیک شمار مکانیکی و بادی و الکترونیکی جهت شمارش تردد وسایل نقلیه، می‌توان اشاره کرد. از ۱۶۳۰ سازمان مورد بررسی دارای فعالیت آماری، ۲۱۷ سازمان گزارش کرده‌اند که در مراحل تهیه آمار از کامپیوتر استفاده می‌کنند. نوع کامپیوتر مورد استفاده در سازمانها، ۲۵/۳ درصد از نوع بزرگ، ۵۲/۱ درصد از نوع کوچک و ۲۲/۶ درصد از انواع بزرگ و کوچک به صورت توأم است.

ب - کارکنان شاغل در تولید آمار

منظور از کارکنان شاغل در تولید آمار، کلیه کارکنانی هستند که در واحد آمار و یا سایر واحدهای سازمان به کار تولید آمار اشتغال دارند. در سال ۱۳۶۷ در ۱۶۳۰ سازمان که فعالیت تولید آمار در آنها انجام می‌شده، مجموعاً تعداد ۹۰۷۳ نفر به کار تولید آمار اشتغال داشته‌اند. به این ترتیب به طور متوسط در هر سازمان تولیدکننده آمار، ۵/۶ نفر به کار تولید آمار اشتغال دارند. بررسی مدارک تحصیلی کارکنان شاغل در تولید آمار، نشان می‌دهد که ۲۲/۱ درصد آنها دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر، ۶۲/۳ درصد دارای تحصیلات دیپلم و فوق دیپلم و ۱۵/۶ درصد دارای تحصیلات کمتر از دیپلم هستند. از ۲۰۱۱ نفر کارکنان شاغل دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر، ۵۶ نفر دارای درجه دکترا، ۳۱۲ نفر دارای درجه فوق

مورد، بخش صنایع با ۱۳۸ مورد و بخش حمل و نقل با ۱۱۴ مورد نیاز آماری، به ترتیب بالاترین نیازهای آماری را به خود اختصاص داده‌اند.

۱-۵- امکانات موجود در نظام تولید آمار کشور

همان‌گونه که قبلاً اشاره رفت، علاوه بر واحدهای مرکزی تولید آمار که وظیفه اصلی آنها، تهیه و اجرای طرح‌های آماری به صورت سرشماری و نمونه‌گیری است، در وزارتخانه‌ها، سازمانها، نهادهای انقلاب اسلامی، موسسات خصوصی و شرکتها نیز، واحد تولید آمار وجود دارد. جهت شناسایی این امکانات، طرحی در سال ۱۳۶۷ توسط مرکز آمار ایران به مرحله اجرا درآمد و امکانات آماری کشور از نظر «تجهیزات»، «کارکنان شاغل در تولید آمار» و «فعالیت‌های انجام شده» و... مورد بررسی قرار گرفت. در این طرح به ۲۱۴۰ سازمان که انتظار می‌رفت دارای فعالیت آماری باشند مراجعه شد. از این تعداد فقط ۱۶۳۰ سازمان دارای فعالیت آماری بوده‌اند. امکانات آماری این سازمانها به شرح زیر است:

الف - ماشین‌آلات و تجهیزات

منظور از ماشین‌آلات و تجهیزات، دستگاهها و وسایلی است که در سازمانهای آماری در جریان تولید آمار، از آن استفاده می‌شود که به طور عمده به کامپیوتر جهت

لیسانس و ۱۶۴۳ نفر دارای درجه لیسانس بوده‌اند.

۱-۶- کاربردهای آمار

برای آمار، کاربردهای گوناگونی وجود دارد که عمده‌ترین آنها به شرح زیر است:

الف - کاربرد برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری آمار، به سه صورت شناخت وضع موجود، ارزیابی برنامه‌های اجرا شده و کنترل و اصلاح استراتژی حرکت، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

ب - تجزیه و تحلیل سری‌های زمانی - از آمارهای جمع‌آوری شده در سال‌های متوالی، برای تجزیه و تحلیل روند تغییرات شاخص‌های مهم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی استفاده می‌شود. با این سری‌های زمانی، می‌توان نمودارهایی ساخت و با مطالعه این نمودارها، چرخه‌هایی را شناسایی کرد و براساس این چرخه‌ها، رویدادهای اقتصادی مانند دوران رکود، کساد، رشد، رونق، بیکاری و نظایر آن را درآینده پیش‌بینی نمود.

ج - ساختن مدل‌های آماری - با استفاده از آمارهای جمع‌آوری شده در قالب سری‌های زمانی، می‌توان مدل‌های آماری و اقتصادی به وجود آورد و براساس این مدلها، تعداد زیادی از پارامترهای اقتصادی را برای سال‌های آینده به صورت کمی برآورد کرد.

د - استفاده در تحقیقات آماری

ه - کاربرد توسط سازمان‌های آماری بین‌المللی - یکی از کاربردهای مهم آمار، استفاده از آن در تکمیل پرسشنامه‌های آماری

سازمان‌های بین‌المللی است. این سازمانها با جمع‌آوری آمار از کشورهای مختلف، گزارش‌های مقایسه‌ای جالبی از وضع پدیده‌های مورد بررسی در جهان تهیه می‌کنند. این گزارش‌ها نشان می‌دهد که هر کشور از نظر شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی در منطقه، قاره و جهان در چه جایگاهی قرار دارد.

و - کاربرد در تهیه حساب‌های اقتصادی - از آمارهای اقتصادی در تهیه حساب‌های اقتصادی استفاده می‌شود که این حساب‌ها عبارتند از: حساب تولید، جدول داده - ستانده، جریان وجوه، تراز پرداختها و...

۲- مشکلات نظام تولید آمار کشور

همان‌گونه که قبلاً اشاره رفت، یکی از تنگناهای تهیه برنامه اول و دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، کمبود آمار و اطلاعات است که در کتاب برنامه کراراً به آن اشاره رفته است و این نشان می‌دهد که نظام تولید آمار کشور، به اندازه کافی، آمارهای موردنیاز دستگاه‌های برنامه‌ریزی را تولید نمی‌کند. زیرا این نظام دارای مشکلاتی است که موجب می‌شود نتواند جوابگوی کلیه نیازهای آماری کشور باشد و اهم این مشکلات به قرار زیر است:

۱-۲- دوباره کاری

یکی از مشکلات عمده نظام آماری کشور، دوباره کاری‌های آماری است که در حال حاضر انجام می‌شود. دوباره کاری‌های

اختیار واحدهای مربوط قرار داده است، لیکن به جهت عدم رعایت این تعاریف و مفاهیم در برخی از واحدهای تولیدکننده آمار، متأسفانه چندگانگی تعاریف و مفاهیم کماکان وجود دارد و همین عامل موجب شده است که تولید یک اطلاع از طریق سه طرح مختلف که توسط سه سازمان اجرا می شود، متفاوت باشد.

۲-۳- عدم وجود سیستم اطلاعات آماری مدیریت (MSIS)^۱

وجود سیستم اطلاعات آماری مدیریت در هر سازمان جهت سروسامان دادن به تولید و توزیع آمار، امری ضروری است. تولید آمار در اکثریت قریب به اتفاق سازمانها که دارای فعالیت تولید آمار هستند، بدون وجود سیستم اطلاعات آماری مدیریت صورت می گیرد. در سالهای اخیر در تعدادی از سازمانها، تلاش‌هایی در جهت ایجاد سیستم فوق‌الذکر صورت گرفته است و در صورتی که این اقدام فراگیر شود، می توان انتظار داشت که قسمتی از مشکلات نظام تولید آمار کشور مرتفع شود.

۲-۴- ایجاد تغییرات بیش از اندازه در طرح‌های آماری
باتوجه به این که هدف اصلی از تولید

آمار کمی و بیش در کلیه بخش‌های اقتصادی و اجتماعی مشاهده می شود که از جمله می توان به دوباره کاری در جمع آوری آمارهای کشاورزی، صنعت، خدمات و... اشاره کرد. این دوباره کاری‌ها موجب می شود که منابع مالی و نیروی انسانی متخصص محدود کشور، به طور غیر موثر به مصرف برسد، مضافاً آن که چون شیوه تهیه طرح و اجرای آن متفاوت است، نتایج به دست آمده از آمارگیریها، متفاوت بوده و این باعث سردرگمی سازمان‌های استفاده کننده از آمار می شود. به عنوان مثال ارقام ارائه شده در مورد تولیدات گندم توسط دو سازمان آماری (وزارت کشاورزی و مرکز آمار ایران) در سال جاری، دارای تفاوت زیادی بود و همین تفاوت موجب بحث و گفتگوی فراوان در محافل برنامه ریزی و تصمیم‌گیری کشور شده و آنها را در استفاده از این ارقام مورد ساخته است.

۲-۲- عدم استفاده از تعاریف و مفاهیم واحد یکی از اشکال‌های اساسی نظام تولید آمار کشور، عدم استفاده از تعاریف و مفاهیم یکسان در تهیه طرح‌های آماری است. بر طبق قانون، مرکز آمار ایران موظف است که این تعاریف و مفاهیم را تهیه و در اختیار سازمانها جهت استفاده در تهیه طرح‌های آماری قرار دهد. مرکز آمار ایران تاکنون در خیلی از زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی به تهیه تعاریف و مفاهیم اقدام کرده و آن را در

طرح‌های آماری دیگر که کمبود آنها شدیداً احساس می‌شود به کار گرفته شود.

۶-۲- خلاء آماری

همان‌گونه که قبلاً اشاره رفت از ۱۹۵۴ مورد نیاز آماری اعلام شده، ۲۹۱ مورد اساساً در حال حاضر تأمین نمی‌شود.

۷-۲- نامشخص بودن برنامه تولید آمار در برنامه توسعه

بخش آمار مانند هر بخش دیگری باید در قالب برنامه‌های توسعه اقتصادی و... دارای برنامه تولید و کار باشد. این برنامه لازم است بر مبنای نیازهای آماری برنامه تدوین و ارائه شود و مطابق آن نیز، طی برنامه عمل شود. در حال حاضر برنامه بلندمدت برای تولید آمار وجود ندارد و اگر هم برنامه‌های تهیه شود، عملاً اجرا نمی‌شود. طرح‌های آماری اکثراً بر حسب ضرورت‌های موردی تهیه و اجرا می‌شود.

۸-۲- تأخیر در استخراج نتایج

یکی از مسایل مبتلا به نظام تولید آمار کشور، تأخیر بیش از اندازه در استخراج نتایج است و این تأخیر در سرشماری‌ها به مراتب طولانی‌تر از آمارگیری‌های نمونه‌ای است. فاصله زمانی بین جمع‌آوری آمار و اطلاعات و استخراج نتایج آن در برخی از طرح‌ها، به چند سال بالغ می‌شود و این خود موجب می‌شود ارقام، تازگی خود را از دست بدهد و آن طور که باید و شاید نتواند مورد استفاده برنامه‌ریزان و محققان

آمار، اندازه‌گیری تغییرات ایجاد شده در پدیده مورد نظر طی دوره مطالعه می‌باشد، لذا ضرورت دارد که یک طرح آماری طی سال‌های یک برنامه توسعه اقتصادی و اجتماعی، بدون ایجاد تغییرات اساسی در آن، به مورد اجرا گذارده شود. ایجاد تغییرات در تعاریف، مفاهیم، طسراحی و اجرا در تعدادی از طرح‌ها که در سال‌های اخیر توسط سازمان‌های آماری اجرا شده، موجب گردیده قابلیت مقایسه ارقام از بین برود و به عنوان مثال هم‌اکنون همین عامل، موجب شکایت سازمانهایی است که دست‌اندرکار تهیه و ارزیابی عملکرد برنامه اول توسعه هستند. این تغییرات باعث شده است که سازگاری ارقام جمع‌آوری شده طی سال‌های برنامه از میان برود.

۵-۲- عدم استفاده مناسب از نمونه‌گیری

در سازمانهایی که دارای فعالیت تولید آمار هستند، تمایل زیادی به اجرای روش سرشماری به جای نمونه‌گیری است. اگرچه ممکن است در برخی زمینه‌ها، استثناً اجرای سرشماری الزامی باشد، لیکن تعدادی از طرح‌های آماری که در حال حاضر در نظام تولید آمار به روش سرشماری جمع‌آوری می‌شود، می‌تواند با استفاده از روش نمونه‌گیری به اجرا درآید. استفاده از روش‌های نمونه‌گیری، علاوه بر ارائه ارقام با دقت بالاتر، به هزینه کمتری نیاز دارد. استفاده از روش‌های نمونه‌گیری، موجب خواهد شد تا منابع مالی و نیروی انسانی درگیر امر سرشماری، در جهت تهیه و اجرای

قرار گیرد. اشکال عمده تأخیر در استخراج نتایج سرشماری‌ها، ناشی از حجم زیاد اطلاعات و در اختیار نداشتن تجهیزات و امکانات کافی است.

۹-۲- عدم دسترسی سریع به اطلاعات آماری توسط متقاضی

ارائه اطلاعات مربوط به نتایج طرح‌های آماری به متقاضیان به روش سنتی و از طریق رعایت سلسله مراتب اداری انجام می‌شود. به جز نتایج طرح‌هایی که در قالب نشریات منتشر می‌شود و دسترسی به آنها سهل‌تر است، به دست آوردن آمارهای مورد نیاز از سازمان‌های تولیدکننده آمار، اغلب مستلزم صرف وقت از چند ساعت تا چند ماه است، مضافاً آن که در سال‌های اخیر، متقاضیان آمار باید قسمتی از هزینه تولید آمار را بپردازند. اگرچه در سال‌های اخیر با استفاده از کامپیوتر شخصی و مینی کامپیوترها، تغییرات قابل ملاحظه‌ای در برخی از سازمان‌ها در نحوه ارائه اطلاعات به متقاضیان ایجاد شده است، لیکن هنوز ارائه اطلاعات در اکثریت سازمان‌های دست‌اندرکار فعالیت تولید آمار به شیوه قدیمی انجام می‌شود.

۱۰-۲- عدم تحول چشمگیر در سیستم تولید آمار به روش ثبتی

در نظام تولید آمار کشور عملاً، حجم قابل توجهی از آمارها به روش ثبتی

جمع‌آوری می‌شود که در مقایسه با توان بالقوه آن ناچیز است. در نظام اداری، انبوهی اطلاعات ایجاد می‌شود که درصد اندکی از آن به صورت آمارهای ثبتی تنظیم و ارائه می‌شود. اگر در مورد اطلاعات موجود که از فعالیت‌های نظام اداری به وجود می‌آید، به اندازه کافی کار شود، به مرور به حجم آمارهای ثبتی افزوده شده و با افزایش این آمارها، از حجم تولید آمار به شیوه آمارگیری کاسته خواهد شد و این خود موجب صرفه‌جویی در منابع مالی و نیروی انسانی است. وظیفه سروسامان دادن به آمارهای ثبتی، به عهده سازمان مرکزی تولید آمار می‌باشد. در گذشته به جهت تراکم حجم کار سازمان مرکزی تولید آمار، در زمینه آمارهای ثبتی کار جدی صورت نگرفته است.

۱۱-۲- عدم تناسب رشد نیازها با امکانات آماری کشور

با اجرای برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی، افزایش جمعیت، وسیع شدن دامنه ارائه خدمات دولتی، گسترش سیستم‌های آموزشی، از جمله دانشگاهها و نظایر آن، بر حجم اطلاعات آماری مورد نیاز سازمان‌های دولتی و موسسات خصوصی افزوده شده است، لیکن متناسب با این افزایش، امکانات آماری کشور تغییر محسوسی نداشته است. به عنوان مثال سازمان مرکزی تولید آمار طی ۲۰ سال

۱۳-۲- عدم ضمانت برای اخذ پاسخ صحیح در اجرای طرح‌های آماری بویژه در زمینه‌های اقتصادی، تعدادی از پاسخ‌گویان به خاطر منافع شخصی و به جهت استنباط نادرست از هدف جمع‌آوری آمار، احساس خطر کرده و معمولاً یا از دادن پاسخ خودداری می‌کنند، یا پاسخ اشتباه می‌دهند. در قوانین موجود در زمینه جمع‌آوری آمار برای این‌گونه موارد عدم همکاری تمهیدی منظور نشده است.

۱۴-۲- کمبود موسسات تحقیقات آماری بین آمارهای نظری که در موسسات علمی تدریس می‌شود با آمار عملی که در واحدهای تولیدکننده آمار مطرح است، تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. فارغ‌التحصیلان رشته آمار که در موسسات علمی، آخرین نظریه‌های علم آمار را آموخته‌اند، پس از آن که جذب سازمان‌های تهیه‌کننده آمار می‌شوند، مشاهده می‌کنند که مطالب فراگرفته شده در دانشگاه، چندان مورد استفاده نمی‌باشد. وجود موسسات تحقیقات آماری برای نزدیکی آمارشناسان دانشگاهی و کارشناسان آمار موضوعی سازمان‌های آماری، ضروری به نظر می‌رسد. در این موسسات از طریق کار روی پروژه‌های مشترک آمار کاربردی، دو گروه فوق‌الذکر می‌توانند به یکدیگر نزدیک‌تر شده و بدین ترتیب از عمق شکاف میان این دو گروه کاسته شود.

گذشته از نظر تعداد نیروی انسانی که عامل اصلی انجام امور است، تغییر چندانی نداشته است و اگر اعتبارات سازمان طی ۲۰ سال گذشته تغییر اندکی داشته است، بیشتر این افزایش‌ها در جهت جبران خدمات کارکنان به منظور کم اثر کردن آثار ناشی از تورم است. طی سال‌های گذشته تعداد بهره‌بردارهای کشاورزی، معادن فعال در حال بهره‌برداری، کارگاه‌های صنعتی و بازرگانی و خدماتی، تعداد خانوارها و... افزایش قابل ملاحظه‌ای داشته است، حال آن که سازمان مرکزی تولید آمار که مسئول جمع‌آوری اطلاعات از این واحدها است، از نظر اعتبار و نیروی انسانی متناسب با این تغییرات، رشد نداشته است!

۱۲-۲- عدم تعمیم فرهنگ آماری در سطح جامعه

در جمع‌آوری آمار صحیح علاوه بر سازمان‌های تولیدکننده آمار که باید وظایف خود را به خوبی انجام دهند، پاسخ‌گویان نیز باید در ارائه پاسخ صحیح به سوالات مطرح شده در طرح‌های آماری همکاری نمایند. در تعدادی موارد، پاسخ‌گویان به جهت کمبود فرهنگ آماری یا نگرانی از به خطر افتادن منافع شخصی، از دادن پاسخ صحیح به سوالات مطرح شده در پرسشنامه‌ها امتناع می‌کنند. طی سال‌های گذشته به دلایل گوناگون آن طور که باید و شاید، فرهنگ آماری در سطوح مختلف جامعه اشاعه نیافته است.

فصل دوم- ارائه تصویری از وضع مطلوب

۱- پیشنهاد می‌شود، کمیسیونی متشکل از کارشناسان سازمان‌های مرکزی تولید آمار، سازمان برنامه و بودجه و سازمان امور اداری و استخدامی در سازمان برنامه و بودجه به مدت حداکثر ۶ ماه تشکیل شود و دوباره‌کاری‌های آماری را مورد بررسی قرار دهد و راه‌های منطقی برای برطرف کردن آن را به صورت کتبی به ریاست سازمان برنامه و بودجه کشور گزارش کند. این گزارش پس از تأیید ریاست سازمان برنامه و بودجه، از طریق طرح در هیأت دولت نسبت به آن تصمیم‌گیری شده و به صورت مصوبه هیأت وزیران جهت اجرا به سازمان‌های ذیربط ابلاغ شود.

۲- مرکز آمار ایران رعایت تعاریف و مفاهیم تهیه شده توسط آن مرکز را در تهیه طرح‌های آماری در سازمان‌های مختلف به صورت جدی و مستمر پی‌گیری نماید و موارد خلاف را به مراجع ذیصلاح گزارش کند، تا از طریق انعکاس در هیأت دولت، اقدامات مناسب به عمل آید.

۳- سیستم اطلاعات آماری مدیریت در سازمان‌های دولتی و موسسات خصوصی، به هزینه خود سازمانها ایجاد شود. در این ارتباط، مرکز آمار ایران چندین سیستم اطلاعات آماری «تیپ» را طراحی نماید و

برای هر یک از سازمان‌های دولتی و موسسات خصوصی، در صورت درخواست، طراحی و ساخت سیستم یا تیپ مناسب را توصیه کند و در صورت امکان، در ساخت سیستم نیز متقاضی را یاری دهد.

۴- حتی‌الامکان سعی شود در طرح‌های آماری که طی برنامه توسعه چند بار اجرا می‌شود، تغییرات زیادی ایجاد نشود تا سازگاری نتایج اجرای طرح‌ها طی مدت برنامه حفظ شود.

۵- بخش آمار نیز مانند سایر بخش‌ها، در قالب برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی موظف به ارائه برنامه شود و سازمان برنامه و بودجه کشور از بخش تولید آمار نیز، مانند سایر بخش‌های اقتصادی، گزارش پیشرفت کار تهیه کند.

۶- در استخراج و انتشار نتایج طرح‌ها فقط به امکانات محدود سازمان مجری طرح اکتفا نشود و در صورتی که در خارج از سازمان مجری طرح، امکانات استخراج وجود دارد که موجب تسریع در کار می‌شود، از این امکانات استفاده مناسب به عمل آید.

۷- با استفاده از نتایج طرح شناسایی نیازهای آماری کشور، برای مواردی از نیازها که در حال حاضر خلاء آماری وجود دارد جهت رفع نیاز، طرح‌های مربوطه تهیه شود و اجرای این طرح‌ها با اولویت بالا در برنامه تولید آمار در قالب برنامه توسعه منظور شود.

۸- بانک اطلاعاتی در سازمان‌های تولیدکننده آمار ایجاد شود تا متقاضیان دریافت آمار با سهولت بیشتری بتوانند به آمار و اطلاعات دسترسی پیدا کنند. ایجاد شبکه‌های اطلاعات آماری میان سازمان‌های تولیدکننده و مصرف‌کننده آمار ترویج شود.

۹- مرکز آمار ایران بنا بر وظیفه قانونی به عنوان ارگان هم‌آهنگ کننده اطلاعات آماری، با تجهیز توان کارشناسی خود، با جدیت بیشتر از گذشته به سروسامان دادن به آمارهای ثبتی بپردازد.

۱۰- سازمان برنامه و بودجه و سازمان امور اداری و استخدامی کشور، متناسب با افزایش تعداد خیانوارها، کارگاهها، بهره‌برداری‌های کشاورزی، ساختمانها و... هر چند سال در اعتبارات و تشکیلات سازمانی سازمان‌های تولیدکننده آمار، تجدید نظر کند تا تولید آمارهای متنوع، به هنگام و دقیق میسر شود.

۱۱- با استفاده از امکانات صدا و سیما و سایر رسانه‌های گروهی و با استفاده از کتب درسی از طریق تهیه برنامه‌های دل‌چسب و مقاله‌ها و مواد درسی مناسب، فرهنگ آماری در اقصای مختلف جامعه اشاعه داده شود. مسئولیت اصلی این مهم به عهده سازمان‌های مرکزی تولید آمار است که در انجام آن سایر سازمان‌های تولیدکننده آمار نیز همکاری خواهند داشت.

۱۲- از طریق تجدیدنظر در قانون تأسیس مرکز آمار ایران یا درج مواد جدید در آن، برای واحدهای آماری (خانوار، کارگاه) که از پاسخ‌گویی به پرسشنامه

طرح‌های آماری طفره می‌روند یا پاسخ نادرست می‌دهند، جریمه‌هایی در نظر گرفته شود.

۱۳- ایجاد موسسات تحقیقات آماری به عنوان پل ارتباطی جهت نزدیکی آمارشناسان دانشگاهی و کارشناسان آمار موضوعی سازمان‌های تولیدکننده آمار ترویج شود. از طریق کار مشترک روی پروژه‌های تحقیقات آماری که توسط سازمان‌های دولتی و خصوصی به این موسسات واگذار می‌شود، می‌توان انتظار داشت در بلندمدت، آخرین نظریه‌های علم آمار و جدیدترین تجربه عملی کارشناسان آمار موضوعی، مورد تبادل قرار گیرد و بدین ترتیب از عمق شکاف موجود میان این دو گروه کاسته شود. برای تحقق این هدف، شرط لازم جهت واگذاری پروژه به موسسات تحقیقات آماری باید این باشد که در اجرای پروژه استفاده از آمارشناسان دانشگاهی و کارشناسان آمار موضوعی به صورت توأم استفاده شود.

منابع و مأخذ:

- ۱- نشریه ارائه و بررسی اطلاعات مورد نیاز و شاخص‌های ارزیابی برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۷۲-۱۳۶۸).
- ۲- نتایج آمارگیری از امکانات آماری کشور سال ۱۳۶۷.